

Світове культурне коло творів В. Стуса: антропонімний стрижень

А. В. Лупол

Одеська національна академія харчових технологій ім. М. В. Ломоносова, Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: ali_ka050179@gmail.com

Paper received 25.01.18; Revised 28.01.18; Accepted for publication 30.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-150VI43-08>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної природи і функційної специфіки художнього поетонімікону В. Стуса, що перебуває у межах загальної проблематики літературної ономастики. Доведено, що основні розряди власних назв у творчості В. Стуса зосереджено в антропонімному сегменті авторського ономапростору. Особливу роль в авторській онімній амплітуді відіграють імена реальних постатей світового культурного кола, які уособлюють базові для письменника морально-етичні поняття і виступають концентрами його ідіолектної структури.

Ключові слова: В. Стус, онімний простір, антропоніми світового культурного кола, семантика, символ, ідіолект.

Вступ. У сучасних лінгвістичних студіях своєрідною «класикою жанру» є ономастичні дослідження, здійснювані як у межах класичного мовознавства, так і в проекції на сучасні наукові парадигми когнітивної лінгвістики (О. Карпенко), психолінгвістики (Т. Ковалевська), лінгвосинергетики (Т. Домброван) та ін., оскільки «ми перебуваємо тепер у поворотній точці історії: у мисленні людини відбувається поворот від статичності до динаміки» [12, с.28]. Ці праці заклали фундамент всесвітньо відомих українських ономастичних шкіл – Київської, Львівської, Одеської й Ужгородської. Активну увагу представників цих шкіл привертає вивчення онімних компонентів в ідіолектній структурі майстрів красного письменства, що уможливує не лише з'ясування оригінальних авторських психоментальних стратегій, які ілюструють неповторність індивідуальної інтерпретації буттєвого простору, а й поглиблення відомостей про джерельні орієнтири національного світобачення в цілому (Ю. Карпенко, Л. Колоколова, В. Лучик, Л. Мацько). Вчені довели, що поза ретельним аналізом онімних складників будь-якого твору «справжнє розуміння тексту, його глибинних, підтекстових змістових шарів, просто неможливе. Власні назви в тексті дають неоціненну інформацію для інтерпретації цього тексту» [3, с. 9], створюючи широке асоціативне коло і символічну архітектоніку твору [8], оскільки «власні назви є органічною складовою ідіостило письменників, одним із вагомих засобів творення образу, поглибленого розуміння концепції художнього твору, авторського задуму» [6, с. 123]

З огляду на це аналіз онімної структури творів видатних українських письменників уможливує отримання і різноаспектної лінгвістичної інформації про специфіку авторського ідіолекту, і водночас – глобальніших знань про духовні константи національної картини світу, що має надпотужне значення для усвідомлення фундаментальних цінностей українства в сьогоденних комунікативних вирахах. Крім того, вчені зауважують: «Вибір імені для літературного героя не буває випадковим: письменник вкладає в нього певну оцінку, характеристику, тобто використовує власні імена як додатковий художній засіб для вираження ідейно-естетичного задуму» [5, с. 24], що, у свою чергу, привертає пильну увагу науковців до аналізу антропонімного складника авторських ономапросторів як їхнього пріоритетного сегмента.

Наведене окреслює загальну проблематику статті, пов'язаної з дослідженням антропонімного складника творів В. Стуса – одного з найвідоміших українських поетів.

Короткий огляд публікацій за темою статті.

Вчені Одеської ономастичної школи, започаткованої ґрунтовними працями члена-кореспондента НАН України Ю. Карпенка та розвинутої в розробках Н. Бербер, Е. Боевої, Т. Крупеньової, О. Карпенко, Т. Ковалевської, М. Мельник та ін., величезну кількість своїх праць присвячують літературній ономастиці, насамперед – ономастичній кваліфікації поетичних творів, оригінальність яких досягається зокрема «певним підбором слів та звукорядів, здатних впливати на глибинні структури психічної організації і зумовлювати їхнє безпосереднє реагування» [13, с. 41]. Яскравими прикладами тут виступають праці, де проаналізовано творчість Л. Українки (Т. Крупеньова), М. Стельмаха (Т. Врублевська), М. Матіос (Н. Бербер), Л. Костенко (М. Мельник), Я. Славутича (Л. Селіверстова), Є. Маланюка (Г. Мельник), В. Винниченка і М. Зерова (Е. Боева) та інших відомих українських письменників. У цих межах не можна обійти творчість Василя Стуса, життя і поетичний доробок якого неодноразово ставали предметом наукового аналізу (А. Бондаренко, Ю. Браїлко, Г. Віват, Л. Волинська, Т. Гундорова, Д. Данильчук, Л. Оліфіренко, Ю. Остапчук, Ю. Шевельов, Г. Шміло). Проте спеціальних студій, присвячених різнобічному аналізу онімних складників творчості поета, класифікації й семантизації домінуючих онімних компонентів, висвітленню їхньої динаміки ще не здійснено, що визначає актуальність обраної проблематики.

У наших попередніх дослідженнях ми довели, що стрижневими компонентами ономапростору поета виступають антропоніми, у межах яких на особливу увагу заслуговують іменування яскравих представників світового культурного кола, що виступають глобальними елементами стереотипного ядра знань «у свідомості мовної особистості внаслідок її належності до певної культури» [7, с. 10] і в системі морально-етичних цінностей поета посідають чільне місце, номінуючи найвагоміші для його життєвої філософії концепти. Проте цей аспект у форматі наукової статті ми не розглядали, що і визначило вибір зазначеної теми. Таким чином, наукова кваліфікація іменувань постатей світового культурного кола, зафіксованих у поезіях В. Стуса,

прислужитися як у поглибленні відомостей про ідіолектну специфіку його мовотворчості, так і увиразнити особистісну ідентифікацію митця як непересічного представника української еліти, надасть змогу унаочнити його ціннісні пріоритети, що в сьогоденній реальності, позначеній активізацією національної свідомості, вважаємо необхідним і актуальним напрямом досліджень.

Мета статті. Представлена стаття має на меті виявити семантичну й функційну оригінальність антропонімів світового культурного кола, представленого у поетичній спадщині В. Стуса. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: описати структуру антропонімікону у поезіях В. Стуса, виокремити й систематизувати онімні складники на позначення представників світового культурного кола як надпотужні елементи ціннісної картини світу митця, довести їхню питому вагу в цілісному конгломераті ідіостилу В. Стуса. **Об'єктом** роботи є антропонімікон творів В. Стуса, **предметом** безпосереднього аналізу є семантичні та функційні особливості антропонімів світового культурного кола, які виступають маркерами ідіостилу митця.

Матеріал і методи дослідження. Джерельною базою статті стали поетичні твори В. Стуса, з яких виокремлено близько 900 випадків уживань майже 400 власних назв різних розрядів, серед яких антропоніми складають 160 одиниць. У цих межах антропоніми на позначення представників світового культурного кола становлять 111 випадків уживання 73 антропонімів. У роботі застосовано як загальнонаукові методи (спостереження – для фіксації загальних тенденцій функціонування аналізованих одиниць у площині творів В. Стуса; індукції та дедукції, залучених для систематизації й виокремлення спільних і специфічних характеристик онімів у поетичному контексті; кількісних підрахунків – для встановлення динаміки цих одиниць), так і спеціальні методи дослідження, серед яких традиційний для мовознавства описовий метод, контекстуально-інтерпретаційний та компонентний аналіз, залучені для з'ясування семантичного навантаження онімів у поетичному творі та визначення їхньої функційно-стилістичної специфіки.

Результати статті та їх обговорення. В обстежених поетичних текстах В. Стуса виявлено 73 антропоніми на позначення представників світового культурного кола в 111 вживаннях, із них - 26 випадків уживання 20 антропонімів – іменувань поетів та прозаїків німецької, англійської, російської, французької, американської, литовської та японської літератури, решта – прізвиська інших митців (композиторів, художників, філософів).

Найрепрезентативнішою є група іменувань поетів та прозаїків світової літератури, серед яких найчастіше згадується німецький поет та письменник Й. Гете (5 випадків) і герої його твору Фауст (5) та Мефістофель (5), що цілком закономірно з огляду на значення цього поета у творчому світі В. Стуса. Відомо, що арештований поет у камері попереднього ув'язнення активно працював над перекладами віршів Гете [11, с. 257]. Тож Гете стає для нього духовно

близьким співрозмовником, вершиною людського духу: *Устань. Тюремне ліжко застели / і за календарем надію виваж / чи сядь за книгу – довгу і нудну. / На віддалі, близькій од тебе, Гете, / лиш – недосяжний* [10, 2, с. 111]. На честь Гете названо і два Стусових вірші «Молодий Гете» та «Ганімед Гете» [10, 1, 2]. Звичайно, що символічними стають і герої Й. Гете Мефістофель та Фауст, де перший завжди виступає втіленням диявольського начала: *Чорте, бронзовий Мефістофелю, / чом ховаєшся по кутках?* [10, 1, 2, с. 64], другий / - переосмислений Фауст, «тягар «докучливого знання» якого близький поетові ...у Стуса прагнення до «загального добра» невідворотно творить зло його близьким» [10, 3, 1, с. 466]: *Мій добрий Фавст! Пече сльоза дівоча / Щоку неголену, як зморшка протинає* [10, 1,2, с. 221].

Із німецьких поетів поодинокі згадки присвячено Р. Рільке [9] та поетові ХХ ст. Е. Кестнеру, чий вірш теж перекладено Стусом [10, 3, 2].

Серед постатей російської літератури фіксуємо 5 імен, це Б. Пастернак, О. Блок, А. Вознесенський, Дем'ян Бедний та М. Чернишевський, де на честь останнього названо вірш («Грени М.Г. Чернишевського» [10, 3, 1]), а «Звертаючись до цього образу, Василь Стус прагне універсалізувати індивідуальне чуття безневинно засудженої та «хворої» любов'ю до рідного краю особистості, вивести її з національно-обмежувальних рамок до ширшого узагальнення ... Звертаючись до дружини у листі від 20.12.1977, В. Стус проводить аналогії між власною долею та долею Чернишевського ...» [10, 3, 1, с. 427].

Згаданий у поезіях В. Стуса В. Шекспір і – неодноразово – герої його творів як уособлення трагедійної філософії людського буття: – *І що за п'єса? – Варіант удатний / давно вже призабутого Шекспіра* [10, 3, 1, с. 111-113]; *Займаницю некельна! Де не скинь / страпатим оком – то охлялі надра, / то рідний край – пантрує звідусюди; / «Це ж я (на голос Йорика), це ж я»* [10, 3, 1, с. 63], де він, на думку А. Бондаренко, «уособлює блюзнірство тих, хто не помічає горя власного народу, хоч зубожілий на слово й дію край апелює до них» [2, с. 25]. Проте тут ідеться не про блюзнірство, а про реальні останки: згадаймо, що «бідний Йорик» у «Гамлеті» – це череп блазня, котрий тримає в руках герой трагедії Шекспіра. Як зазначає біограф поета, «перебуваючи на засланні у с. ім. Матросова Магаданської обл., В. Стус натрапив на старий занедбаний зеківський цвинтар 30-50-х років» [10, 3, 1, с. 428], про що написав у листі до дружини від 1.06.1977: «...Розграбана могила, де розсипані кісточки білі, а на двох-трьох хрестах ініціали і дата життя: 1922 р. – 1955р. І стоїть це «р» свідчити, що й тут українці домінували». Отож, як зазначає Д. Стус, «Беручи до рук череп Йорика, Гамлет виголошує монологу про плінність часу, в течії котрого неплінним лишається лиш згадка-спомин, що матеріалізується у вигляді черепа блазня – єдиного свідчення про минуле. «Голос Йорика» – голос кісток безіменних в'язнів, що ... нагадують про минуле» [там само].

У поодиноких випадках наявні згадки про Оноре де Бальзака [10, 3, 1], Данте [10, 1, 1], литовську поетесу

Саломею Неріс [10, 1, 1] та Томаса Стернза Еліота – англо-американського поета і драматурга [10, 3, 2].

Прозаїки та поети, представлені у поетичних текстах В.Стуса, – це переважно митці XIX та XX століть європейського ареалу, хронологічно випадають із цієї групи Данте та славетний римський поет Публій Овідій Назон [10, 1, 2, с. 124]. Порушує ж «європейський антропонімний ареал» віршів Стуса лише Кавабата Ясунарі – видатний японський письменник, лауреат Нобелівської премії (1968), щоправда, згаданий лише у назві вірша «За читанням Ясунарі Кавабати» [10, 2].

Отже, центральними фігурами в системі антропонімів на позначення поетів і письменників як представників світового культурного кола виступають Й. Гете та В. Шекспір, особистості і творчість яких уособлюють морально-етичні, філософські концепти В. Стуса й ілюструють стратегічні напрями його світовиміру. Практично всі згадувані у поезіях В. Стуса власні назви виконують роль конденсованих символів як таких, що перевершують свою референтну роль, коли їх об'єкт набуває статусу публічної фігури чи соціального явища [14] та практично завжди виконують фундаментальну символічну функцію (про функції власних назв у художньому творі див. праці Л. Белея, В. Калінкіна, Ю. Карпенка, Н. Подольської, О. Фоянкової та ін.).

Серед аналізованих антропонімів виокремлюються і представники інших творчих напрямів – композитори, художники, філософи. Так, чутливість до музичної стихії, яку впевнено можна вважати свідченням музичного обдарування В. Стуса (див.: [11, с. 76]), зумовила низку згадок найвідоміших композиторів у його творах. Факти біографії поета свідчать про велику роль музики славетного німецького композитора Людвіга ван Бетховена в житті Стуса (див. [1]), а спогади самого Стуса деталізують його знайомство з творчістю композитора: «А які пречудові його сонати! І яка це була людина! Все життя в горі, в нещасті, в муці і він один проти цілого світу! перемагає! ... І Бетговен перевернув мені душу» [10, 3, 2, с. 348-349]: *Гармонійоване страждання, / оправлене в обручку травня. / Бетговен. Добрий маг. Пречистий / четвер. Пречистий тлум чекань. / Поразка. Усмішка. Поразка. / Метал надій. Тонкоголосить / одвертий біль...* [10, 3, 1, с. 141]. Пор. ще назву вірша «Слухаючи Бетховена» та його зміст [10, 1, 2].

Крім Бетховена, у поезіях В.Стуса згадані й інші композитори. Це великий німецький композитор і органіст Йоганн Себастьян Бах [10, 1, 1]; це славетний Вольфганг Амадей Моцарт, чий «Реквієм» поет неодноразово слухав на засланні, маючи платівку із записом цього твору [10, 3, 1]; це й один із найзначніших композиторів XX ст. Д. Шостакович [10, 3, 2].

Перелік прізвищ живописців очолює М. Чурльоніс: *і в Вінцаса – освітлену мішень – / Чурльоніс поціляв голками сосон, / йдучи гравюрним лісом. <...> /*

Шамотів / колючий ліс Чурльоніса за вікнами / та узбережна «Летува» шуміла [10, 1, 1, с. 47-48]. Список інших живописців та скульпторів, представлених в обстежених текстах, містить імена як митців XX ст. (А. Модільяні [10, 1, 1], Р. Кент [10, 3, 1], Я. Ван Рейсдал [10, 1, 1], А. Маневич [10, 1, 1]), так і славетних італійців – живописця, графіка, архітектора Мікеланджело Санті та скульптора, художника, архітектора Мікеланджело Буонаротті [10, 1, 2]; Рафаеля, прізвище якого виступає символом досконалого живопису, гармонії мистецтва: *Над головою плине Рафаель, / вхопившись за смичок віолончелі, / перехопило дух у менестрелів – / ні звука з горла. Груди хоч прострель* [10, 1, 2, с. 42], а також імена представників філософської думки (Мартін Гайдеггер, Фрідріх Ніцше).

Отже, центральними фігурами в системі антропонімів на позначення поетів і письменників як представників світового культурного кола виступають Л. Бетховен, Й. Бах, М. Чурльоніс, особистості і творчість яких знов-таки виступають центрами ціннісної картини світу В. Стуса. Функційний аспект таких антропонімів теж ілюструє пріоритет їхнього символічного використання, що акцентує на вагомості цих імен у структурі ідіостилу митця.

Висновки. Узагальнюючи, відзначимо, що у В.Стуса 111 разів було вжито 73 антропоніми світового культурного кола, де переважають реальні антропоніми – номінації поетів (16 антропонімів, ужитих 22 рази), художників (7 антропонімів, ужитих 9 разів) і композиторів (4 антропоніми, вжиті 8 разів). Найчастіше згадується Й. Гете, В. Шекспір, Л. Бетховен, Й. Бах, М. Чурльоніс, які практично завжди виконують роль світоглядних орієнтирів і філософських центрів у ціннісній системі В. Стуса, що виявляється у пріоритеті виконуваної ними символічної функції, реалізованої у віялі позитивних культурологічних конотем. Таким чином, антропонімна лексика поезій В. Стуса є надпотужним елементом його ідіостилу, вагомим конструктом в архітектоніці його світоглядних пріоритетів. У межах цього пропріального сегмента на особливу увагу заслуговують антропоніми світового культурного кола, які виступають активними складниками його ідіолектної системи і концентрують фундаментальні концепти авторської картини світу.

Перспективи дослідження. У подальшому опрацюванні зазначеної проблематики перспективним вважаємо поглиблений аналіз усіх розрядів поетонімікону В. Стуса у його психолінгвістичній і когнітологічній інтерпретації, встановлення асоціативного фону домінантних онімів, завдяки яким «формується певні константи в площинах раціональної й аксіосистемної свідомості» [4, с. 238], що поглибить розуміння лінгвістичних вимірів літературної творчості в цілому та її онімних складників зокрема, а також прислужиться в укладанні словників ідіолектів письменників, у портретуванні їхньої творчої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус Г. Рокований вересень: Із роздумів про життя і творчість Василя Стуса // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 20 - 22.
2. Бондаренко А. Лінгвістичний аналіз циклу Василя Стуса «Трени М. Г. Чернишевського» // Дивослово. – 2003. – №1. – С. 24 - 27.
3. Карпенко Ю. О. Мова топонімів – мова землі: онімізація тексту як художній засіб у романі Ліни Костенко «Берестечко» // Історико-літературний журнал. – Одеса, 2000. – № 5. – С. 9-16.
4. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. – Одеса : Астропринт, 2008. – 324 с.
5. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту. – Львів: Світ, 1999. – 142 с.
6. Крупенева Т.І. Особливості ономастикону творів братів Капранових // Записки з українського мовознавства : збірник наукових праць. – Одеса : Полипринт, 2017. – Вип. 24. – Т. 1. – С. 117- 124.
7. Лукаш Г.П. Український конотонімікон : структура і чинники формування : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. – К., 2011. – 38 с.
8. Петрова Л.П. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. – Х., 2003. – 18 с.
9. Стус Василь. Твори у чотирьох томах, шести книгах. Том 6 (додатковий). Книга перша. Листи до рідних. – Львів : Просвіта, 1997. – 496 с.
10. Стус Василь. Твори : У 4 т., 6 кн. – К. : НАНУ, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка; Львів : Просвіта, 1994 – 1999.
11. Стус Д. Василь Стус : життя як творчість. – К. : Факт, 2005. – 368 с.
12. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика : Учение о взаимодействии. Пер. с нем. А.Р.Логунова. – М.; Ижевск: Ин-т компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
13. Цветков Э. Психонимика или программируемый человек. – СПб.: Лань, 1998. – 192 с.
14. Edelman M. Political language and political reality // PS: Political science & politics. – Washington, D.C., 1985. – N 18. – P. 10–19.

REFERENCES

1. Bilous G. Born September: From the reflections on the life and work of Vasyl Stus // Divoslovo, 2003. No. 3. P. 20-22.
2. Bondarenko A. Linguistic analysis of Vasyl Stus' cycle "Trends of M.G. Chernyshevsky"// Divoslovo, 2003. No.1. P. 24-27.
3. Karpenko, O.Yu. Language place names – it land: onimizatsiya text as an artistic tool in Lina Kostenko's novel "Berestechko" // Istoryko-literaturnyj zhurnal, Odessa, 2000. No. 5, P. 9-16.
4. Kovalevs'ka T. Yu. Communicative aspects of neurolinguistic programming: Astroprint, Odessa, 2008. 324 p.
5. Kochan, I. Linguistic analysis of the text : Svit., Lviv, 1999. 142 p.
6. Krupenova T. I.The onomasticon peculiarities of brothers Kapranovs' works // Zapy'sky` z ukraiyin's'kogo movoznavstva : zbirny`k naukovy`x pracz` : Polyprynt, Odessa, 2017. Vyp. 24. T. 1. P. 117- 124.
7. Lukash G.P. Ukrainian Konotonimikon: structure and factors of formation: author's abstract. dis ... Dr. of Philol. Sciences: specialty 10.02.01 - Ukrainian language. K., 2011. 38 p.
8. Petrova L.P. The proper name as a method of intellectualizing poetic speech (based on materials of Lina Kostenko's poetry): Author's abstract. dis. ... PhD in Philol. Sciences: spec. 10.02.01 - Ukrainian language. X., 2003. 18 p.
9. Vasyl Stus. Works in four volumes, six books. Volume 6 (optional). The first book. Letters to relatives : Prosvita, L'viv, 1997. 496 p.
10. Vasyl Stus. Works in four volumes, six books. NANU. Institute of literature named by T. G. Shevchenko, K.; Prosvita, L'viv, 1994-1999.
11. Stus D. Vasyl Stus: Life as Creativity. : Fakt , K., 2005. 368 p.
12. Haken G. Mysteries of nature. Synergetics? The doctrine of interaction. Trans. From German. AR Logunova: Institute of Computer Studies, M. ; Izhevsk, 2003. 320 p.
13. Tsvetkov E. Psychonomy or programmable person : Lan`, SPb., 1998. 192 p.
14. Edelman M. Political language and political reality // PS: Political science & politics: D.C., Washington, 1985. No. 18. P. 10-19.

World cultural range of works by V. Stus: an anthroponymic pivot

A. V. Lupol

Abstract. The article is devoted to the study of linguistic nature and functional specificity of the artistic poetonymic of V. Stus, which corresponds to the general problems of literary onomastics. It is proved that the main categories of proper names in the works of V. Stus are concentrated in the anthroponymic segment of the author's onym space. A special role in the author's nominal amplitude is played by the names of the real figures of the world cultural circle, which embody the basic moral and ethical concepts for the writer and act as the concentrators of its idiolectic structure.

Keywords: V. Stus, onym space, anthroponyms of the world cultural circle, semantics, symbol, idiolect.

Мировой культурный диапазон произведений В. Стуса: антропонимный стержень

A. В. Лупол

Аннотация. Статья посвящена исследованию языковой природы и функциональной специфики художественного поэтонимикона В. Стуса, что пребывает в границах общей проблематике литературной ономастики. Доказано, что основные разряды собственных имен в творчестве В. Стуса сосредоточены в антропонимном сегменте авторского ономапространства. Особенную роль в авторской онимной амплитуде играют имена реальных представителей мирового культурного диапазона, которые концентрируют базовые для писателя морально-этические понятия и выступают активными компонентами его идиолектной структуры.

Ключевые слова: В. Стус, онимное пространство, антропонимы мирового культурного диапазона, семантика, символ, идиолект.